

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2023.22.4.9-15>

Reflexia vybraných teoretických zdrojov tematizujúcich maliarstvo prelomu 20. a 21. storočia v našom regióne

Reflection of Selected Theoretical Sources Thematizing Painting at the Turn of the 20th and 21st Centuries in Our Region

Xénia Bergerová

Abstract

The article is a reflection on selected theoretical sources dealing with painting in Slovakia and the Czech Republic at the turn of the 20th and 21st centuries. These are several key theoretical publications or works that go into the depth of the given issue and analyse the contemporary situation and personalities in contemporary painting in different ways.

Keywords: Literary sources. Publications. Art theory. Painting. Contemporary art.

Náš text začíname dotykmi pomerne zvláštneho epilógu k dielu Jindřicha Chalupeckého *Evropa a umění*, ktorého autorom je Zdeněk Vašíček. Už v samotnom trochu provokatívnom titule „Co by čtenář měl mít na mysli,“ nastavil trend paradoxov. Dejiny umenia sú vystavané vlastne na protirečeniach, čím sa vytvára akýsi circulus methodicus. Fundamentom sa zdá byť neistota a nevyhnutnosť voľby. V takomto okamihu autor rozpútava sériu pomerne zneisťujúcich filozofických výrokov. Ako príklad môžeme uviesť definovateľné je len to, čo nemá dejiny – Nietzsche, alebo Goodman, nekladie otázku čo je umenie, ale kedy je to umenie, prípadne kde je (?), mohli by sme dodať aj známe symboly paradoxov, „Zapálte Louvre“, Kurt Badt redukuje históriu na sled geniálnych diel, čo by určite akceptovali viacerí teoretici napr. Benedetto Croce. Konštatovanie, že jedno dielo nenasleduje druhé, keďže je uzatvorené monádou. Minulosť sa nám javí bezbrehá. Dodáme niekoľko faktov, ktoré vyvolali v umení podstatné zmeny. Svoje miesto tam má určite osamostatnenie profánneho a sakrálneho umenia v dobe renesancie, to čo je v umení vznešené a tajomné, čo vyvoláva obdiv a uznanie sa postupne sa postupne presúva do diskurzu, na ktorom vznikajú vlastne dejiny umenia a estetika. Vtedy sa prebudila umelecká komunikácia, ale i sebareflexia. Autor cez dielo a komentáre k nemu vníma akúsi priamu (?) cestu ku konceptuálnemu umeniu. Medzi množstvom citácií a mnohými zvučnými menami, medzi

faktami a dojmami sa vynára tak trochu šteklivý a dobre znejúci citát Theodora W. Adorna: „Všetky umelecké diela a umenia ako celok sú záhadou, to je to čo rozčuľuje teóriu umenia“. Výtvarní umelci akokoľvek poučení sú hnaní prijímať artefakty ako jedinečné a nenahraditeľné. Preto vcítenie a porozumenie, či intuícia a identifikácia sú pre umelca nevyhnutnosťou, patria k súhrnu prvkov tušenia. Umenie sa zapája do celkového diskurzu doby, pomocou neho sa niekedy snažíme aj orientovať, nedostatok atmosféry selanky medzi výtvarníkmi a teoretikmi vraj väzí v ich rozdielnych slovníkoch (Chalupecký, 2005).

Po možno nezáväznejšom vstupe nasledujúca reflexia patrí súčasnosti v maliarstve cez prizmu vybraných publikácií na danú tému. Pre zaujímavosť, príbuznej téme ako náš príspevok sa v oblasti grafického média tematicky pohybuje publikácia *Princípiá grafického média v tvorbe slovenských autorov* (Ševčovič, 2021). Na príbuzných poliach umeleckej didaktiky sa pohybujú napr. texty ako *Kreativita, emocionalita, expresia – fenomény v zážitkovom učení* (Valachová, 2021), či *Priestor pre akčné umenie - akčné umenie v priestore* (Kováčová, 2020).

Na tomto mieste sa budeme venovať priamo téme maľby, prostredníctvom publikácie *Maľba v kontextoch, kontexty maľby* (ed. Geržová, 2012). Zborník z česko-slovenského sympózia je venovaný problematike a možno i problémom rôznej povahy v súčasnej maľbe. Zborník je súhrnom prednášok a zachytáva mnohé kľúčové diskusné príspevky, ktoré občas nadobudli i polemický charakter. Do istej miery vypovedá aj o situácii regiónov, ktoré účastníci teoretici reprezentovali vzhľadom na miesto ich pôsobenia a angažovania sa v oblasti maľby. Vnímame v ňom aj rozmer ročníkovo generačný. Zborník ponúka ambiciózne prednášky neraz značne sofistikované (napr. prof. Rusinová) väčšinou známych teoretikov umenia a pestrejšiu škálu diskusných príspevkov, ktoré sumarizujúc, by mohli doplniť názov zborníka o ďalší kontext, ktorý by do istej miery charakterizoval túto výberovú societu po stránke ľudskej. Ciele, ambície a viaceré vlastnosti, tiež momenty skôr psychologické povahy, sympatie a antipatie, prípadne neutrálna poloha, vzťahy k prostrediu a tvorcom. Publikácia nie je len sympóziom na tému maľby, ale je aj širším obrazom našej prežívanej kultúrnej klímy. Obsah už roky prináša viac či menej pertraktované „pitvy“ dlhodobo ponúkanej a stále vlastne dostatočne neujasnenej témy konceptualizmu, tentokrát kladie silnejší akcent na jeho zužitkovanie v maľbe. V prednáškach a najmä v diskusiách sa potvrdilo, že teoretici sa tak trochu trápia s vyriešením dosť nešťastného obdobia tzv. smrti maľby, ktorej možno niektorí aj uverili. Bol to akási kultúrny kolaps s niektorými predohrami, ale epilóg sa rozplynul do stratena. Zažili sme a to i tí najmladší adepti v situácii okázale proklamovanej slobody až zahanbujúce prehliadanie, to nepochopiteľné „pohrdanie“ maľbou a to paralelné vynášanie toho čo malo byť umením „novej“ doby. Napriek všetkému zneisťovaniu naprieč generáciám akási kontinuita maliarstva a niekedy i väzby

na tradíciu sa uchovali, ale treba poznamenať že aj s mnohými škodami a stopami trvalých omylov. V zborníku možno zacítiť aspoň v poznámkovom aparáte, teda pod čiarou klímu a realitu doby. Ako príklad zotrúvania na pozíciách média maľby sa citujú maliari a zároveň pedagógovia R. Fila, J Berger, L. Hološka a podstatne mladší B. Hostiňák. Zas v inej situácii pod inou čiarou konštatuje teoretik V. Beskyd, citujeme: „...maliarstvo predstavuje tradičnú duchovnú silu s retrospektívnym videním. V stretnutí s médiami pôsobí ako protitechnokratická mocnosť“. Beskyd v príspevku tiež konštatuje žeby pred siedmymi až desiatimi rokmi takéto sympóziu privítal a predpokladá, že vtedy by boli diskusie živšie... Dnes, hovorí autor, iba potvrdzujeme potvrdené. Vyratúva maliarov, ktorí ako konštatuje, rôznymi súvislosťami s používanými novými technológiami oživilí svoje individuálne postupy o aktuálny jazyk. Táto teoretikom častejšie vlastná predstava o „programovom myslení“ maliara ako o zmenách a manipuláciách je spravidla problematická (ed. Geržová, 2012).

Maliar profesor Ľudovít Hološka bol častým diskutérom tohto sympózia, ako dlhoročný glosátor a autor textov a prednášok, ale i autor viacerých publikácií a kurátor mnohých výstav. V tejto diskusii dominovali jeho pohotové reakcie. Citujem Ľ. H.: „Technická výbava o ktorej bola reč predpokladá akoby všetci ľudia a celý svet ňou disponovali, pritom hladiny našich kultúr a nášho myslenia, rôzne úrovne ľudskej existencie, a stupne civilizácie ponúkajú rozmanitosť a bohatosť, ktoré sú povzbudzujúce“. Poznámava, že „...ešte nikto netvrdil, že keď naši rodičia vedia rozprávať, tak my už nemusíme. Stále sa vyjadrujeme tým istým jazykom...“. „Debaty, ktoré tu vedieme sú zaťažené lineárnym vývinom najmä ideou pokroku a imperatívom inovácie“ (ed. Geržová, 2012). K najnáročnejším textom zborníka patrí k niektorým vysvetleniam slovného spojenia „činiť viditeľným“ resp. „zviditeľňovať neviditeľné“ Vážnosť a hĺbku textu Mariána Zervana vnímame od prvej vety, kde hovorí „Moja prednáška je jedným z mnohých príbehov jednej vety, ktorá sa dokonca vo svojom najznámejšom variante ani nevzťahovala k maľbe, ale skôr k umeniu... Bude to príbeh jednej vety. Filozoficko-estetická a veľmi komplikovaná argumentácia sa venuje skutočne vete, ktorú v 20. rokoch 20. storočia vyslovil maliar – básnik línie a kresby vôbec, maliar citlivý k materiálu a dotyku Paul Klee. Nakoľko je reč o videnom, o videní, o videní videnia, autor hovorí že pozrieť sa nanovo na svet je veľmi dôležité. Zervan konštatuje, že to nerobí len maliar, robia to všetci. „Vidieť na novo svet, to čo sme bežne videli. Ale potom je rovnako dôležité, čo s tým urobíme“. Podľa fenomenológie sa vo svete vynárajú obrazy, a maliari a maliari sú depozity videných a maľovaných vecí. Zervan vo svojom Post scriptum uzatvára pomerne vypätú polemiku s editorkou Janou Geržovou do ktorej vecne vstupoval prof. Hološka. Uzatvára výmenu názorov a nemenných stanovísk diskutérov a končí „témou dneška“ – privlastňovaním, teda apropriáciou. Metódy v čase takmer bezhraničnej viditeľnosti, ktorá vedie

k devalvovaniu obrazu, tematizujú sa prechody medzi každodennou viditeľnosťou. Dnes navyše upozorňujú na vytrácajúcu sa a pomaly miznúcu viditeľnosť, ktorej sa usilujú postaviť pomník... Neochota a ľudské tenzie neznámych pohnútok vyvolávajú kruh nepochopení (ed. Geržová, 2012).

Profesor Ľudovít Hološka sa svojou vecnosťou snaží vypovedať vždy kultúrnym a najmä fundovaným spôsobom pravdivú skutočnosť, čo ho chráni pred sklznutím na konfliktnú plochu. Aj v sympóziu teoretikov bola jeho účasť viac ako cenná, jednak ako maliara – osobnosť, ale i ako talentom a inteligenciou štedro obdarený a nezávislý človek. V prvých úvahách o budúcom texte sa nám vybavila kôpka kníh a mnohé texty, ako napr. *Vol'ným okom*, *Premeny obrazu*, alebo *Denníky*. Prvú z nich vnímame ako prejav záujmu dlhoročného pedagóga o mladšiu maliarsku generáciu, ako sú M. Vrzgula, K. Kosziba, F. Demeter, X. Bergerová, M. Lacová, R. Podoba, V Margetová, L. Suhajová a ďalší.

Obr. 1. Bergerová, X. Šelma modrá, olej na plátne, 2006

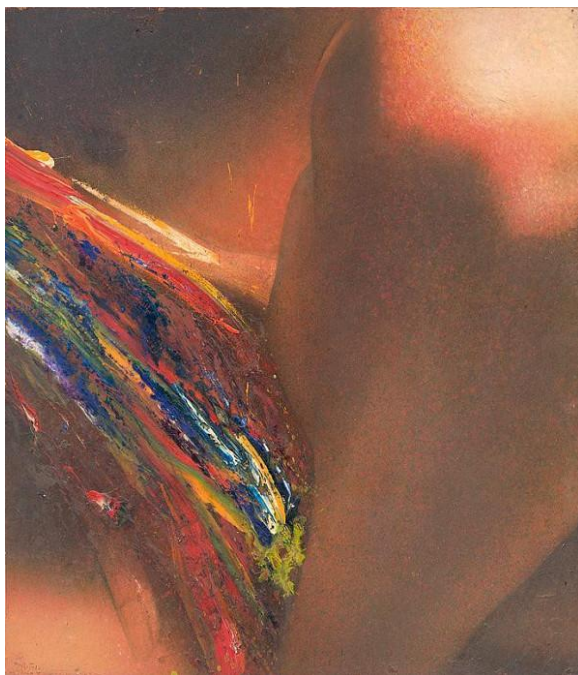
Spomínané obdobie tzv. „smrti maľby“, do ktorého spadalo aj obdobie nášho štúdia prinášalo mnohým doliehajúce dusno. Viditeľné a predčasné snahy o selektovanie, akýsi kultúrny experiment na pozadí proklamovanej slobody a mediálnej otvorenosti, mali za následok prehlbujúci sa voluntarizmus, zväčša akceptovaný. V úvodnom texte publikácie *Vol'ným okom* prof. Hološka prechádza od pozitív, ktoré vníma z nadhľadu, ako akési putovanie po subjektívnych svetoch, po chvíli však konštatuje, že títo umelci už nepracujú so surovinami, nevytvárajú novú formu zo surového materiálu, ale pracujú s objektmi, ktoré obiehajú na trhu kultúry, čo vlastne do nich vložili iní ľudia. Tiež tvrdí, že nezávislosť oponuje módnosti, uvedomuje si, že za svetom médií je skutočný svet, s ktorým chce komunikovať bez sprostredkovateľov, upravovateľov a manipulátorov. Hološka ďalej rozvíja

túto myšlienku: „Nezávislosť netvorí na objednávku, prísne vychádza z vlastnej vnútornej nevyhnutnosti a z vlastnej skúsenosti. Nezúčastňuje sa na rozmnožovaní masovej pakultúry, ale trvá na budovaní kultúry výtvarnej práce (Hološka, 2006).

Obr. 2. Hološka, Ľ. Ovocie, olej na plátne, 1973

V *Rozhovoroch o maľbe* s Janou Geržovou objavíme v pohľade na Ľ. Hološku nové veci podstatného významu. Hološka hovorí: „Moje maľby boli síce viazané na prvý impulz, na videnie, ale boli podrobené analýzám, dá sa povedať abstraktným teoretickým úvahám...“ Na záver: „S týmto jednoduchým výskumom súviselo uvedomenie si, že obraz je plocha na premýšľanie.“ (Geržová, 2009). Cez osobnosť maliara Ľudovíta Hološku sme sa dostali k tretej pre nás tiež kľúčovej publikácii na tému maliarstva v našom regióne. Sú ňou už spomenuté *Rozhovory o maľbe/Pohľad na slovenskú maľbu prostredníctvom orálnej histórie* od teoretičky umenia Jany Geržovej. Geržová tu vedie dialogickou formou živý diskurz, ktorý by sme mohli nazvať i „o maľbe s maliarmi“. Autorka v publikácii zaznamenala naprieč širokou generačnou škálou maliarov (od Bartusza, Filu, Popoviča, Bergera, Hološku, Sikoru, Fischera, Čarného cez Terena, Bielika, Hostiňáka atď.) rôznorodé dôležité fakty, počnúc dôležitými výpoveďami o médiu maľby, vzťahoch k tvorbe i samotnému médiu, ako i generačné konflikty, či aspekty vplyvu iných médií, napr. fotografie do média maľby. Ako sama autorka hovorí, v záverečnej kapitole sa venuje nedeliteľnej súčasť orálnej histórie, akou je analýza a interpretácia, kde sa venuje téme tzv. Matejkovej školy, či problematickým témam ako Smrť maľby, limitom, či kríze maľby, ale napr. i trhu s umením (Geržová, 2009).

Obr. 3. Fila, R., Intervencia, olej na plátne, 1988

Obr. 4. Berger, J. Stĺpy, olej na plátne, 1990

Bibliografia

- Geržová, J. 2009. *Rozhovory o maľbe/Pohľad na slovenskú maľbu prostredníctvom orálnej histórie*. Bratislava: Slovart a VŠVU v Bratislave. ISBN 978-80-8085-939-8.
- Geržová, J. (ed.) 2012. *Maľba v kontextoch maľby/Zborník z česko-slovenského sympózia venovaného problémom súčasnej maľby*. Bratislava: Slovart a VŠVU v Bratislave. ISBN 978-80-556-0793-1.
- Hološka, L. 2006. *Volným okom*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej. ISBN 8089208525.
- Chalupecký, J. 2005. *Evropa a umění*. Praha: Torst. ISBN 8072152645.
- Kováčová, B. 2020. Priestor pre akčné umenie - akčné umenie v priestore. In: *Pedagogica actualis 11*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. ISBN 978-80-572-0045-1, s. 217-224.
- Ševčovič, M. 2021. *Princípiá grafického média v tvorbe slovenských autorov*. Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-5320-5.
- Valachová, D. 2021. Kreativita, emocionalita, expresia – fenomény v zážitkovom učení. In Babjaková, I.; Borošová, Michalcová, M.; Lipárová, L. (eds). *Hranice neformálneho vzdelávania: teória a prax v prostredí múzeí, galérií a pamiatok*. Bratislava: MALENA o.z. ISBN 978-80-570-3097-3, s. 43-61.

Zdroj obrázkov

- Obr. 1. Archív autora
- Obr. 2. Hološka, L. 9.11.2022. Web umenia. Online: <https://www.webumenia.sk/katalog?author=Holo%C5%A1ka%20%20%C4%BDudov%C3%ADt>
- Obr. 3. Fila, R. 9.11.2022. Web umenia. Online: <https://www.webumenia.sk/katalog?author=Fila%20%20Rudolf>
- Obr. 4. Berger, J. 9.11.2022. Web umenia. Online: https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:NIS.Z_8844

Doc. Mgr. Art. Xénia Bergerová, ArtD.

Katedra výtvarnej výchovy
Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta
Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava
bergerova@fedu.uniba.sk